

- hály], I. évf., 1. sz., Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, 1986, 56–65. p.)
- ¹⁰ Koncz József: *Hadi edictum Kővár vára részére 1665-ből.* (HK [szerk. Rónai Horváth Jenő], IV. évf., 4. k., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága [a továbbiakban: MTA HB], 1891, 429. p.)
- ¹¹ Lásd Veress Endre: *II. Rákóczi Ferenc hadi rendelete a káromkodók ellen.* (HK, V. évf., 5. k., Budapest, MTA HB, 1892, 712–716. p.)
- ¹² Uo.
- ¹³ Hasonlóan vélekedett a fejedelem mostohaapja, Thököly Imre is, amikor 1676-ben kiadott ediktumában kifejtette, hogy „*aki Isten-nel játszik, veszedelmet nyer*”. Lásd Szendrei János: *Magyar hadi szabályzatok és utasítások a XVII. századból.* (HK, II. évf., 2. k., Budapest, MTA HB, 1889, 294. p.)
- ¹⁴ Hausner Gábor: *Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma.* (HK [szerk. Csákváry Ferenc], CXIV. évf., 2–3. sz., Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2001, 476. p.)
- ¹⁵ Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény (1930. évi II törvény-cikk) magyarázata.* II. kötet – Különös rész – I. füzet – *Függelem-sértés.* (Budapest, Radó Nyomdai Műintézet, 1934, 3. p.)
- ¹⁶ Rónai Horváth Jenő (szerk.): *Hadi czikkek és katonai eskü, melyek gróf Nádasdy Ferenc lovass tábornok, horvát bán által a császári királyi udvari hadi tanács elé terjesztettek.* (HK, V. évf., 5. k., Budapest, MTA HB, 1892, 417. p.)
- ¹⁷ Barabás Samu: *Báthory István lengyel király hadi rendtartása a magyar huszárak számára (1576–1586).* (HK, III. évf., 3. k., Budapest, MTA HB, 1890, 670. p.)
- ¹⁸ Kemény Lajos: *Bocskay István haditörvénye (1606).* (HK, XXIII–XXIV. évf., 23–24. k. [szerk. Gyalokay Jenő], Budapest, MTA, 1923, 157. p.)
- ¹⁹ Szilágyi Sándor: *I. Rákóczy György 1634-iki hadi szabályzata.* (HK, VII. évf., 7. k. [szerk. Rónai Horváth Jenő], Budapest, MTA HB, 1894, 145. p.)
- ²⁰ Gömöry Gusztáv: *Hadi szabályzatok a 18. század első felében.* (HK, X. évf., 10. k., Budapest, MTA HB, 1897, 641. p.)
- ²¹ Kocsis, 1986, i. m., 226. p.
- ²² Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma.* (Pécs, Kódex Nyomda Kft., 2007, 263. p.)
- ²³ A 16. században száz aranyforint 4-5 hatású árának felelt meg.
- ²⁴ Illésy János: *Gr. Forgách Ádám bányavárosi főkapitány katonai rendtartása.* (HK, V. évf., 5. k., Budapest, MTA HB, 1892, 571. p.)
- ²⁵ Kocsis, 1986, i. m., 226. p.
- ²⁶ Illésy, 1892, i. m., 571. p.
- ²⁷ Rónai Horváth, 1892, i. m., 415. p.
- ²⁸ Lásd Komáromy András: *A füleki zendülés.* (HK, III. évf., 3. k., Budapest, MTA HB, 1890, 59–75. p.)
- ²⁹ Vö. Btk. 442. §.
- ³⁰ Vö. Tóth Zoltán: *A magyar lovasság regulamentuma 1772.* (HK, XVII. évf., 17. k. [szerk.: Pilch Jenő], Budapest, MTA, 1916, 259. p.)
- ³¹ Rónai Horváth, 1892, i. m., 418. p.
- ³² Szilágyi, i. m., 147. p.
- ³³ Rónai Horváth, 1892, i. m., 417. p.; Tóth, 1916, i. m., 268. p.
- ³⁴ Pálffy, 1995, i. m., 185. p.
- ³⁵ Vö. Alaptörvény 45. cikk (1) bekezdés, 46. cikk (1) és (3) bekezdés, Hjt. 23. § (1) bek. a) pont, Hszt. 108. § (1)–(2) bek.
- ³⁶ Hausner, 2001, i. m., 479. p.
- ³⁷ Hjt. 145. § (1) bek., Hszt. 181. § (1) bek., Btk. 4. § (2) bek.
- ³⁸ Mindez azonosságot mutat a versenyszféra munkáltatói által gyakorolt fegyverkezési jogot megalapozó körülményekkel (ásd munkafegyverem, működőképesség, versenyképesség fenntartása, jó hírnév védelme).
- ³⁹ Hjt. 68. § (1) bek. m) pont, 162. § (1) bek. c) pont.
- ⁴⁰ Lásd bővebben Fejes Erik: *A Kúria, mint felülvizsgálati bíróság ítélete Kőrya Péter munkaügyi perében – Politikai véleménynyilvánítás és érdekvédelem a katonai testületeknél.* (Jogesetek Magyarázata [szerk.: Szomora Zsolt], VII. évf., 1–2. sz., Budapest, Opten, 2016, 37–44. p.)
- ⁴¹ Vö. nullum crimen sine lege certa elve.
- ⁴² Hjt. 145. § (1) bekezdés, 162. § (1) bekezdés c) pont, Hszt. 86. § (2) bekezdés d) pont, 181. § (1) bekezdés.

Palguta Virág

A fiatalkorúak és a büntetőnovella¹

A XX. század eleje sok jogtudós szemében a büntetőjog virágkorát jelenti, mivel példaértékűek voltak a korban megjelenő reformeszmék és ezek sorozatos kodifikálása. A büntetőjogi és kriminológiai tudományok ebben az időben Magyarországon az európai színvonalal konkurráltak, és ennek megfelelően a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatban majd kilencévi előkészítő munkálatok után egy jól átgondolt, a gyakorlatban is kivitelezhető jogszabály született: az 1908:36. törvény-cikk. Ahhoz, hogy a novellát igazán jól megértsük, nem elég csupán a szabályait megismerni. Éppen ezért először megvizsgálom azokat a korban megjelenő kriminológiai irányzatokat, amelyek hatással voltak a novella megalkotására, majd röviden kitérek az akkoriban újonnan meg-

jelenő bűnügyi statisztika tudományának szerepére is. Ezután megvizsgálom, hogy a Csemegi-kódexet ért mely kritikák vezették a kor jogtudósait abba az irányba, hogy megalkotásra kerüljön az 1908:36. törvény-cikk, avagy az első büntetőnovella.

Talán joggal állíthatom, hogy tökéletes törvényt alkotni nem lehet, az idő múlása során a gyakorlat mindig megteremti azokat a helyzeteket, amelyek kiemelik a jogszabály hiányosságait. Így történt ez a Csemegi-kódexszel is. Azonban ahogyan a világ, az ember gondolkodásmódja is folyamatosan átalakul, mint ahogy a klasszikus iskolát fokozatosan felváltották a determinista nézetet valló büntetőjogi irányzatok. Éppen ezért a novella nem pusztán a büntető törvénykönyv gyakorlat által kimutatott hibáinak kijavítása céljából született, hanem a büntetőjogban akkoriban teljesen új szemléletmódot kívánt átültetni mind az anyagi jogba, mind a gyakorlatba.

Ebben az időszakban jelent meg a kriminológia és a bűnügyi statisztika tudománya. A kriminológia átforgalmazta a jogalkotók gondolkodását. A novella megalkotásának szempontjából négy irányzatot érdemes megismerni: a klasszikus iskolát, a kriminálantropológiai iskolát, a kriminálpszichológiai és a közvetítő irányzatokat. A klasz-

szikus iskola a Csemegi-kódex megalkotására gyakorolt nagy hatást, az egész törvénykönyvből kiolvashatóak az irányzat tanai. Előfutárának Cesare Beccariát tekintjük. Az iskola az indeterminizmust hirdeti, a bűnelkövetőt önállóan cselekvő, autonóm személyiségnek tartja, ezért úgy tekinti, hogy minden bűnelkövetővel szemben fennáll a büntetőjogi felelősség. Az irányzat szerint a büntetés célja az, hogy a bűnelkövető ne okozzon több kárt a társadalomnak, és másokra visszatartó hatása legyen (generális és speciális prevenció).²

A következő irányzatok a klasszikus iskolával ellentétben a bűnelkövetés okát a bűnelkövető determináltságában látták. Közös jellemzőjük, hogy a klasszikus iskola tetteközpontságával szemben itt már a tettes került a vizsgálat középpontjába. A kriminálantropológiai iskola, melynek legfontosabb képviselője Cesare Lombroso, a bűncselekmény elkövetésének okát élettani alapon magyarázta meg. Elmélete szerint a született büntettes szervezeti és testi jegek alapján jellemezhető (ilyen tulajdonság lehet például egy szabálytalan szemöldökív), az emberi evolúció alacsonyabb szintjén megrekedt emberfajhoz tartozik, atavisztikus lelki tulajdonságainál fogva pedig determinált a bűncselekmények elkövetésére.³ Lombroso tanaiból az következik, hogy a büntetőjogi szankció céljának a megtorlás helyett az ártalmatlanná tételnek kell lennie. Balogh Jenő szerint, bár önmagában ez az elmélet nem vezet eredményre, sőt egyenesen zsákutcába irányul, mégsem hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül. A bűnügyi embertan ugyanis arra vezette a további kutatókat, hogy magát az elkövetőt vizsgálják, így tulajdonképpen Lombrosónak köszönhetjük az újabb ismeretanyagok felhalmozódását mind a fiatalokkal, mind a hivatásos bűnelkövetőkkel kapcsolatban, valamint az őket körülvevő életviszonyokról, szokásokról összegyűjtött információkat is.⁴ A kriminálpszichológiai iskola szerint (legismertebb képviselői Alexandre Lacassagne, Gabriel Tarde) a bűnelkövetőt a társadalmi tényezők determinálják a bűnözésre, azonban ezek a tényezők leküzdhetők. Az irányzat hibája azonban abban rejlik, hogy figyelmen kívül hagyta az olyan egyéni körülményeket, mint a szenvedély, a bosszú vagy az irigység. Pedig nem hiszem, hogy nagyon magyarázatra szorulna az az állítás, hogy sok embert ezek az érzelmek motiválnak bűncselekmény elkövetésére. Balogh egyik tanulmányában hozzáfűzi, hogy mivel az egyéni tényezők hatása soha sem szüntethető meg teljesen, ezért mindig lesznek büntetendő cselekmények.⁵

A fentebb ismertetett iskolák között többen próbáltak meg közvetítő rendszert képezni, így beszélhetünk egy negyedik, közvetítő irányzatról, amelyet szintén a bűnelkövető determináltsága, illetve a bűnözés körülményeinek sokoldalú vizsgálata jellemez. A büntetőjogi célok köre szélesedett, így a megtorlás helyett megjelent a javító-nevelő szándék.⁶ Ez az az elv, amely a büntetőnevelés vezérfonalát is adta. A közvetítő irányzat gondolkodói (elsősorban Wilhelm Emil Wahlberg, Franz von Liszt és Adolphe Prins) a bűnelkövetőket két csoportba sorolták: alkalmi és szokásos büntettesek csoportjába. Úgy vélték, hogy a szokásos büntettesek bűnelkövetésének legfőbb meghatározója a millió (társadalmi környezet), illetve az

akarata hiánya arra nézve, hogy dolgozzanak és ellenálljanak a kínálkozó alkalom kísértésének. Gyakran koldusként vagy csavargóként kezdik „pályafutásukat”, így a rájuk jellemző bűncselekmények leginkább a vagyon elleni bűncselekmények körébe esnek (például lopás). Ez a csoport megfontolva keresi az alkalmat a bűnelkövetésre. Kitanításukban szerepet játszhatnak akár hozzátartozóik, akár azok, akikkel a fogházban összekerülnek.⁷ Ez a folyamat az oka a fiatalok bűnözők nagymértékű elszaporodásának. Minden irányzat közül a közvetítő iskola az, ami a legnagyobb jelentőséggel bír a téma szempontjából, ugyanis a bűnelkövető bűnözésre való determináltságát az ún. millióban, valamint a bűncselekmény elkövetésére kínálkozó alkalom elkerülésére irányuló akarata hiányában látta, ez a gondolat pedig jelentős mértékben meghatározta, hogy milyen megoldásokat találtak ki a jogtudósok a felmerülő büntetőjogi problémákra. Az irányzat követői felismerték azt is, hogy nem minden bűnelkövető gonosztevő is egyben, sőt van, akire egyenesen „szerencsétlenként” tekintettek. Mindez új szemléletmódot hozott a kodifikációs munkálatokba.

Az újonnan megjelenő bűnügyi statisztikai adatszolgáltatás által bebizonyításra kerültek a fiatalok bűnözésére és a szegénységre vonatkozó olyan összefüggések, amelyek alátámasztották a közvetítő irányzat képviselőinek a determinált bűnelkövetőre vonatkozó elképzeléseit. A hazai bűnügyi statisztikai adatszolgáltatást az 1899. évi 5401/I. számú miniszterelnöki rendelet reformálta.⁸ Földes Béla elemezte először a magyarországi bűnözést: a szegénység és a bűnelkövetés összefüggéseit kutatta. Statisztikáiból kiderült, hogy a munkanélküliek aránya a társadalom egészéhez viszonyítva meglehetősen magas (21,26%), így a viszonylagos szegénységben élők létszáma igen jelentős hányadot tesz ki. Az erre adott reakciónak tartotta a bűnözést. 1873 és 1879 között a jogerősen elítéltek száma 15%-kal emelkedett meg. Földes szerint ez a fajta bűnözés jellemzően az alapvető szükségletek kielégítése érdekében történik, általában vagyon elleni bűncselekmények formájában.⁹ Földes Béla alkotta meg az első kriminálgeográfiai (bűnözésföldrajzi) vizsgálatot is, így azt az összefüggést is alátámasztotta, hogy azokon a helyeken, ahol alacsonyabb az életszínvonal, ténylegesen nagyobb a bűnözés mértéke.¹⁰

A statisztikai adatszolgáltatásból a fiatalok és a visszaeső bűnözés közötti kapcsolatra is lehetett következtetni. Az egyik legfontosabb összefüggés, amire a statisztikai adatok rávilágítottak, hogy a magas munkanélküliség következménye a mélyszegénység, az erre adott társadalmi reakció az ún. „megélhetési bűnözés”. A megélhetési bűnözéssel együtt növekszik a vagyon elleni bűncselekmények száma is. Az ilyen környezetben nevelkedő fiatalok mindebből kifolyólag káros környezeti hatásoknak vannak kitéve. Annak érdekében, hogy szemléltessem, mit is jelent pontosan a káros környezeti hatás, bemutatok Balogh Jenő *Fiatalok és büntetőjog* című munkájából néhány – fiatalokra vonatkozó – esetet.

„B. András, 14 éves, r. kath., atya bérkocsissegéd, anyja nyomdai munkásnő, különválva élnek, *apja már a 8-ik nővel él együtt, a fiút mindig üti és hazulról elkergeti.* Kö-

borolva, rossz társaságba került és társai biztatására 60 koronát és ékszereket lopott. A menhelyen jól viselte magát.²¹ A példából rögtön kitűnik, mi az a káros környezet, amely befolyással bír a fiatalok későbbi magatartására, de bemutatok egy másik esetet is, hogy a káros környezeti hatás fogalma egyértelmű legyen. „K. Ármin 13 éves, izr., az elemi osztályok elvégzése után pincértanonc lett, azután *anyja, aki mosónő, egy orfeumi eróművészhez adta tanoncnak és addig biztatta gyermekét, míg ez álkulccsal felnyitotta gazdjá szekrényét, abból 17 koronát lopott és az utcán reája várakozó anyjának azt át is adta.*”¹² Ebben az esetben azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy ezt a gyermeket inkább tekinthetjük szerencsétlennek, mint köztörvényes bűnözőnek. Arra azonban Balogh Jenő is felhívta a figyelmet, hogy nem minden bűnelkövetőre szabad ilyen módon tekinteni, mert ezekre a bűnelkövetőkre nem is alkalmazhatóak az alábbiakban vázolt javító-nevelő elképzelések.¹³

Ahogy már a fentiekben jeleztem, a közvetítő irányzatnak köszönhetően megjelent egy új büntetőjogi cél, a javító-nevelő szándék, avagy Balogh Jenő szavaival élve: „nem a virgács vezet célhoz, hanem a hosszabb tartamú átalakító nevelés”.¹⁴ Az alábbiakban ismertetem a nevelés Balogh Jenő által javasolt eszközeit.

A fiatalok növekvő züllését és erkölcsi romlását nem a fenyítő büntetésekkel lehet megfékezni, különösen nem testi büntetések által. Ugyanis a fenyítés hiába okoz egy ideig fájdalmat az elkövetőnek, nem fogja eltüntetni azon tényezők összességét, amelyek az illetőt a bűncselekmény elkövetésére sarkallták. Sőt, még csak biztosítékot sem nyújt a társadalomnak arra, hogy nem fog újabb gaztettet elkövetni (például a fiatalok tolvajt megbotozzák, majd visszaengedik csavargó barátai közé, ahol ugyanúgy lopni fog, hogy legyen mit ennie). Ezekből az okokból kifolyólag szükséges az átalakító nevelés.¹⁵ Feltétel, hogy a fiatalok „átlakítható” legyen, vagyis épelméjű, egészséges és munkabíró. A cél pedig, hogy ezen ép fiatalok képessé váljon saját munkájával tisztességesen fenntartani magát. E cél elérése érdekében akarátának olyan módon kell átalakulnia, hogy régi, rendezetlen, csavargó és munkakerülő életmódja helyett folyamatosan dolgozzon. Ezen a ponton az illető még nem feltétlenül alakul át erkölcsileg, de a társadalom számára már hasznossá válik.

Eletkortól függően Balogh Jenő több megoldást is ismertet. A 12 évnél fiatalabb bűnelkövetők, amennyiben szüleik ellen semmilyen kifogás nem merül fel, úgy családi környezetben maradhatnak, ám az állam meghatározott hatóságaival folyamatos kontrollt gyakorol felettük. Az állam beavatkozásának az oka az, hogy ellenőrizze, a szülői környezet alkalmas-e a gyermek megfelelő erkölcsi nevelésére. Amennyiben a fiatalok bűnelkövetőt eltávolítják korábbi környezetéből, és máshol helyezik el, kétféle megoldás merülhet fel. A gyermek olyan családba kerülhet, amely alkalmasnak mutatkozik a megfelelő nevelésre, vagy zárt intézetben helyezik el. Az 1908-as novella „javító nevelés” rendelkezéséből mindkét megoldás következik. Így egyéni mérlegelés kérdése, hogy a fiatalok esetében melyik megoldás az alkalmazandó. A családi nevelés rendszerének negatívuma, hogy csak elvéve

akadt olyan család, amely alkalmas lett volna az igazán züllött fiatalok megfelelő erkölcsi nevelésére, valamint állandó felügyeletére.¹⁶ A sikeres átnevelés feltételeit nem csupán a fenti megoldások képezik, hanem ezek mellett egyénenként szükséges egy gondos környezettanulmány készítése, a fiatalok egyéniségének megfigyelése, valamint, ha a nevelés sikeressége igényli, pszichológusi és orvosi szakvélemény is. Balogh még egy érvet hoz a tervezett rendszer mellett: „és ha a fiatalok nem sikerült átalakítani azon években, amelyeket felügyelet alatt vagy zárt intézetben tölt, továbbzüllését és újabb bűncselekményeit mindenesetre megakadályozták. Ez le nem tagadható és nem kicsinyelhető előny!”¹⁷ Ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy nem szabad általánosságban beszélni a fiatalok „megjavíthatóságáról”. Példájában azt mondja, hogy groteszk módon hatna egy olyan orvos, aki minden betegre azt mondja, hogy gyógyíthatatlan, de legalább ugyanilyen nevetségessé válna az is, aki azt állítja, hogy minden beteg meggyógyítható. Ez alapján a fiatalok tekintetében sem szabad általános „jelszavakban” beszélni. Ebből az állításból vezeti le Balogh az osztályozás, egyéniesítés elvét, ami annak a lehetőségét adja meg, hogy a bíró eldönthesse, az adott büntetések közül melyik a legalkalmasabb a fiatalok megfékezésére.¹⁸

A Csemegi-kódex hatálybalépését követően nem sokkal mindennél sürgetőbb problémává vált a fiatalokra vonatkozó büntetési rendszer, mely szinte teljes mértékben alkalmatlannak bizonyult mind a gyakorlat, mind az új büntetőjogi eszmék szempontjából. Az alábbiakban a Csemegi-kódex fiatalokra vonatkozó büntetéstani szabályozását fogom bemutatni. Sajnos le kell szögezni, hogy a Csemegi-kódex büntetési rendszere hiába igyekezett korszerűsíteni a fiatalokra vonatkozó szabályokat, már néhány évvel a megalkotása után világossá vált, hogy a fiatalok tekintetében a beszámíthatóságra és a büntetések megállapítására vonatkozó rendelkezések az ebben a korban megjelent javító-nevelő szándék kivitelezésére teljes mértékben alkalmatlanok voltak.¹⁹ A fiatalok vonatkozásában a 12 éven aluli gyermekekre a kódex semmiféle olyan intézkedést nem tartalmazott, amellyel bármiféle megjavulást el lehetett volna érni. A 12–16 éves fiatalok büntetését belátási képességük mérlegelése után szankcionálták. Amennyiben úgy ítélték, hogy nincsenek eme képességük birtokában, javítóintézetbe utalhatták őket, ennek ellenkezője esetén viszont szabadságvesztés-büntetést szabhattak ki. A belátási képessége birtokában lévő fiatalok fogházbüntetésre ítélték. Helyhiányában az esetek nyolctized részében a fiatalok bűnelkövetőt rövid tartamú szabadságvesztéssel sújtották, az ebben az időszakban jellemzővé vált gyakorlat szerint 1–2 vagy 8–14 napi szabadságvesztést szabtak ki büntetésül.²⁰ A törvény alapvetően alacsony büntetési tételeket határozott meg (például a 339. § alapján lopás esetén egy évig terjedő fogházbüntetést, a 301–302. §-ok alapján testi sértés esetén 6 hónapig terjedő fogház vagy 400 korona pénz-büntetés volt a maximum). Ezek a tételek önmagukban nem lettek volna alkalmasak arra, hogy bármiféle preventív célt szolgáljanak, de amennyiben figyelembe vesszük

a bírák jóindulatát is, azt tapasztalhatjuk, hogy enyhítő körülményekre tekintettel (például elhanyagoltság, nyomor) igazán rövid ideig tartó büntetéseket szabtak ki.

Most ismét Balogh Jenő egy példájával szemléltetem, miért jelentett problémát a rövid tartamú szabadságvesztés. „16 éven aluli árva fiú, akinek semmi hozzátartozója, illetőleg munkaadója nincs s a raktárban levő *tojásszállítmányból néhány tojást lop, éhségének kielégítése végett.* [...] Amikor ezt a raktár felügyelője észreveszi, felhívja a fiút, hogy menjen a járásbíróshoz, hol el fogják ítélni lopásért. A fiú megjelenik a járásbírósnál, feljeleníti önmagát és önként ismeri be [...]. Mikor a néhány napi szabadságvesztés büntetést kitölti, természetesen *ismét foglalkozás és munka nélkül van és a patronage- egyesületek támogatása nélkül újból ki van téve annak, hogy újabb bűncselekményeket kövessen el.*”²¹ Az eset alapján feltehetjük magunknak a következő kérdéseket: Megoldásra lelt-e a gyermek problémája? A néhány napi büntetéstől meg fogja-e állni legközelebb a bűncselekmény elkövetését? Milyen hatással van rá a fogházban eltöltött idő?

Balogh Jenő így jellemzi az esetet: „A kolozsvári, elhagyatott árva fiúnak választása szabad volt a kötelesség és indulata közt. Szabadon határozta el magát arra, hogy tojást lopjon, hisz kötelessége azt parancsolta volna, hogy éhezzen. Tudva és akarva lopott. Tette teljesen beszámítható, csak a bűnségének beszámítása száll alább. Ezért enyhe büntetést, néhány napi fogházat szabtak ki rá.”²² A professzor úr egyszerűen így minősítette az esetet: „kegyetlen, céltalan s az elítélre és az államra egyformán káros.”²³

A következő példa szintén jól mutatja, milyen probléma merül fel a 14 éves árva fiú fogházbüntetésével kapcsolatban: „14 éves árva fiú egy szalmakazal mellett titokban cigarettázik és az általa eldobott gyufától egy 80 korona értékű kazal kigyúl és elég. [...] *Ha ezért fogházra ítélik, a közös elzárásban eltöltött néhány hét csavargók, visszaeső tolvajok társaságában éppen elég lesz arra, hogy szabadulása után is szokásos gonosztevők közé jusson.*”²⁴ Végül azt is meg kell jegyezni, hogy a Csemegi-kódex alapján a 16. életévüket betöltött bűnelkövetők már semmiféle megkülönböztetésben nem részesültek a felnőtt büntetésektől.²⁵

A jogtudósok a hatályos szabályok jobbítását célzó elképzeléseiket először egy átfogó reform keretében

szerették volna kivitelezni, a gyakorlatban azonban célszerűbbnek mutatkozott egy rövid, a hiányokat pótló novella elkészítése. Ennek megvalósítása érdekében rengeteg tanulmány született, megvizsgálva a megoldandó problémák minden szegmensét. Az egyik legtöbb kutatást elvégző személy az a Balogh Jenő volt, aki mintegy mecénásként állt a kodifikációs munkálatok mögött. Polónyi Géza igazságügy-miniszter megbízást adott Balogh Jenőnek egy rövid novellatervezet készítésére, amely „a büntetőtörvénykönyvek alkalmazása körül észlelt legnagyobb visszacsúszások és igazságtalanságok javítását, illetőleg a leglényegesebb hiányok és hézagok pótlását célozza”.²⁶

A javaslat 1908. április 29-én került a képviselőház elé. Az igazságügyi bizottság javaslatára – kisebb viták után – a képviselőház végül elfogadta a plánomot, majd a főrendiház július 3-án ugyanígy tett. Mivel az igazságügyi kormány már 1888-tól foglalkozott a Csemegi-kódex módosításának kérdésével, ennyi idő után hatalmas érdem az az egyetértés, amellyel a parlamenti képviselők elfogadták a törvényt. A törvény 1908. július 30-án került szentesítésre. A büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908:36. törvény-cikk néven.

Angyal Pál *Fiatalkorúak és büntetőnovella* című könyvében így dicséri a novellát: „hazánk újabb törvényei közül nincs egy sem, mely a nemzeti erő megmentése és fokozása szempontjából jelentősebb volna, mint az 1908. évi XXXVI. t.-c. azaz a büntető novella (Bn.), illetőleg ennek második fejezete, mely a gyermek- és fiatalkorú büntetésekre vonatkozó szabályokat tartalmazza”.²⁷ A második, fiatalkorúakra vonatkozó fejezetet a novella 1907. június 5-én országgyűlés elé terjesztett javaslatának indoklására támaszkodva fogom ismertetni, és röviden a jelentőségüket is bemutatom.²⁸

A 12 éven aluli gyermek, ha bűncselekményt követett el, nem kerülhetett fogházba vagy toloncházba, a bíróságok azonban módja volt arra, hogy a megfelelő hatóságok előtt intézkedéseket tegyen a gyermek megmentése érdekében.²⁹ A Csemegi-kódex a 12 évnél fiatalabb gyermek belátási képességének teljes hiányát vélelmezte, de a továbbiakban semmiféle intézkedést nem tett lehetővé. A rendelkezés ezt a hiányosságot kívánta pótolni.³⁰ A 12–18 éves fiatalkorúakkal szemben a bíróság és a közigaz-

gatási hatóságok felhatalmazást kaptak arra, hogy megfelelő osztályozást és egyéniesítést vigyenek keresztül.³¹ Az 1907. június 5-én Günther Antal igazságügy-miniszter által a képviselőház elé terjesztett javaslat indoklása így magyarázza a rendelkezést: „A bíró feladata tehát az eljárás megszüntetésével nem érhet véget, hanem a büntetett fiatalkorú megmentése érdekében meg kell tennie mindazt, ami a fiatalkorú egyéniségéhez és életviszonyaihoz képest ebben az irányban szükségesnek mutatkozik.”³²

A következő intézkedések büntetést pótló eszközöként alkalmazhatóak: szülői vagy iskolai fenytetés (első és legenyhébb büntetesként), bírói dorgálás, szigorúbb felügyelet mellett próbára szabadlábon hagyás, javító nevelés határozatlan időtartamban, mely a fiatalkorú munkájától, valamint a magatartásától függ, és csak a 21. életévig terjedhet. Csak akkor helyezhető a fiatalkorú kellően berendezett fogházba vagy magánzárkába, amennyiben az előbb felsorolt eszközök nem mutatkoznak alkalmasnak.³³ A dorgálás erkölcsi jellegű, de nem új büntetési mód. A jogalkotó kisebb csínyek (például torkosságból elkövetett lopás) vagy az első ballépés szankcionálására szánta, enyhébb esetekre. A javaslat tárgyalásakor felmerült az is, hogy a dorgálás a felnőttek eseteire is kerüljön kiterjesztésre.³⁴ A dorgálás alkalmazásának köre nem széles, mert a legtöbb bíró elé került fiatalkorú esetében állandó felügyelet vagy javító nevelés szükséges.³⁵

A próbára bocsátás alap gondolata az, hogy a fiatalkorú nem feltétlenül olyan bűnös, hogy ellene mindenképpen megtorló büntetést kellene alkalmazni, de ha magára hagyják, azzal kiteszik a züllés veszélyének. Így a bíróság szabadlábon hagyhatja a fiatalkorút, de azzal figyelmeztetéssel, hogy a próbaidő alatt viselkedjen tisztességesen, járjon iskolába (ha iskolaköteles), vagy dolgozzon (ha munkaköteles). Emellett a fiatalkorút felügyelet alá helyezik, hogy a magaviseletéről biztos adatokat kapjanak. Ha a fiatalkorú e feltételeknek nem tesz eleget, akkor jöhet szóba a javítóintézet vagy a szabadságvesztés-büntetés. Balogh Jenő hozzát teszi, hogy fiatalkorúak tekintetében azért van szó próbára bocsátásról és nem feltételes elítélésről, mert ez utóbbi mellett nem lenne lehetséges a fiatalkorú szigorú felügyelete, irányítása és támogatása.³⁶ A javító nevelést nem büntetésnek és nem megtorlásnak szánták, hanem a fiatalkorú munkára nevelésének, átalakításának eszközeként. Ezt tekintették a novella legfontosabb és leghatékonyabb részének.³⁷ Ez a tétel lépett a rövid tartamú szabadságvesztés helyébe. A fiatalkorúak átalakításának fokozatait a rendelkezés a következő módon határozta meg: megfigyelés és az egyéni kezelés módjának meghatározása, a munkában való kiképzés és ezzel kapcsolatban az átalakítás befejezése, kísérleti kihelyezés és végül a végleges szabadon bocsátás.³⁸

A fogház és az államfogház mint büntetések megmaradtak, mivel a kor jogtudósai elismerték, hogy vannak olyan esetek, amikor a fiatalkorú büntetéssel szemben is szabadságvesztés-büntetést kell alkalmazni. Am már ezekre a büntetésekre sem megtorlasként vagy az elrettentés céljával tekintettek, hanem alakító nevelést láttak benne, csak szigorúbb feltételekkel a fentebb felsorolt szankciókhoz képest. A fogház minimumát tudatosan szigorították legalább 15 napra. Az egy hónapon aluli fog-

házbüntetést rendszerint magánzárkában kellett végrehajtani.³⁹ A bíróságnak az ítélet kiszabásánál figyelembe kellett vennie a bűncselekmény súlyosságát, de alapul elsősorban azt nézték, hogy mennyi idő szükséges a fiatalkorú társadalmilag hasznossá alakításához.⁴⁰ A kor szakértői nem értettek egyet azzal, hogy az államfogházat a novella a fiatalkorúak tekintetében alkalmazni rendelte. Ez a büntetés nem volt összeegyeztethető a reformtörekvésekkel, egyrészt mert alkalmatlanul rövid volt átalakító nevelés megvalósításához, másrészt nem specializálták az államfogház-büntetését, így ugyanazokat a szabályokat kellett alkalmazni a fiatalkorúakra, mint a felnőtt bűnelkövetőkre. Így munkakényszer sem állt fenn az elítéltekkel szemben, valamint enyhe szigor jellemezte a büntetést: saját ruhát lehetett viselni, azt ehetek, amit szerettek volna, valamint mindennap fogadhattak látogatókat. A gyakorlat a kritikát igazolta: az első világháború kitöréséig csak elvétve ítélték fiatalkorút ilyen büntetésre.⁴¹

Az utólagos javító nevelés intézkedését angol mintára vették fel a novellába, melynek alap gondolata szerint a fogházbüntetéssel észhez térített fiatalkorút évekig tartó, határozatlan tartamú javító neveléssel kell visszatéríteni a helyes útra.⁴² A magyar jogban sajátos intézménynek tekinthető, amelyről a bíróság vagy a fogházbüntetést megállapító ítéletében, vagy a fogházbüntetés letelte után a felügyelő hatóság javaslatára végzésben rendelkezett. A rendelkezés bevezetését azzal is indokolták, hogy a fogházbüntetés határozott tartama miatt nem mindig elegendő a fiatalkorú átalakításához, ezért további nevelés céljából legyen mód javítóintézetbe szállítására.⁴³ A kísérleti kihelyezés és a feltételes szabadlábra bocsátás⁴⁴ felügyelettel történő megvalósításának lényege a lassú hozzászoktatás a szabad élethez. Ebben az utolsó szakaszban állandó és szigorú felügyelet megvalósítása, valamint a fiatalkorú munkához jutásának biztosítása.⁴⁵

Az elmondottak alapján úgy gondolom, hogy a novella a rövidege ellenére nagyszerű törvény. A fiatalkorúakra vonatkozó rész esetén szembetűnő az a szemléletváltozás, ahogy a hangsúly a represszió felől a megelőzés, valamint a javító nevelés irányába terelődött. Az 1908:36. törvény-cikk nagyszerűsége nem csupán a mai napig helytálló reformgondolatokban rejlik, hanem abban is, hogy Balogh Jenő a törvény megalkotásakor a jogi szempontok mellett a különböző társadalmi érveket is figyelembe vette. Attól függetlenül, hogy a novella a későbbiekben milyen hatást volt képes kifejteni, érdemes megfontolni a jogalkotás mi-kéntjét. Ez azt jelenti, hogy ritkaságszámba megy az olyan kodifikálás, amely a jogi kereteken igyekszik túlmutatni (vagy éppen fordítva, a társadalmi szempontok mellett a jogi érveket is megfelelően figyelembe veszi). Ez a törvény pedig a büntetőjogot nem a megtorlás, hanem a prevenció eszközének tekinti, egy olyan eszköznek, amely alkalmas lehet egy adott társadalmi probléma megoldására. Minden büntetőjogi jogalkotás során érdemes lenne megfontolni a novella azon módszerét, hogy a fiatalkorúak bűnözését a büntetőjogi kategórián kívül társadalmi problémának is tekinti, amelyet úgy igyekszik feloldani, hogy a probléma mögé néz, és a bűncselekmény előidéző okokat is igyekszik orvosolni.

Jugendliche und die Strafrechtsnovelle

Die am Anfang des 20. Jahrhunderts erschienen Reformideen und ihre Kodifizierung führten in dieser Zeit zum Aufblühen des Strafrechts. Ein herausragendes Beispiel dieses Prozesses ist der Gesetzartikel 1908:36, die Erste Strafrechtsnovelle. Die Erarbeitung der Novelle wurde nicht nur dadurch motiviert, dass die in der Praxis zum Vorschein gekommenen Mängel des Strafkodexes von Csemegi beseitigt werden sollten, sondern man wollte die Anschauungsweise der im Strafrecht zu jener Zeit aufgetretenen neuen Richtungen ins materielle Recht und in die Praxis umsetzen. Von diesen Richtungen war die wichtigste die sog. Vermittlerschule, weil ihre Anhänger die Determiniertheit des Straftäters – unter anderem – im gesellschaftlichen Umfeld sahen und erkannten, dass nicht jeder Straftäter zugleich ein Verbrecher ist. Dement-

sprechend wurde der Kreis der Strafzwecke erweitert, und neben der Vergeltung erschienen der Verbesserungs- und der Erziehungszweck. Darin besteht das Leitprinzip der Strafrechtsnovelle. Die zu jener Zeit erstmals aufgestellten Kriminalstatistiken bewiesen, dass die Straffälligkeit bei Jugendlichen einen Zusammenhang mit dem gesellschaftlichen Umfeld aufweist, und dies untermauerte die Vorstellungen der Anhänger der Vermittlungstheorie über die zur Kriminalität determinierten Straftäter. Darüber hinaus wurde es einige Jahre nach Inkrafttreten des Strafkodexes von Csemegi zu einem immer dringenden Problem, das System des Jugendstrafrechts zu reformieren, denn es erwies sich als gänzlich ungeeignet sowohl in der Praxis als auch aus Sicht der neuen Ideen des Strafrechts. Die Strafrechtsnovelle wurde 1908 sanktioniert.

Jegyzetek

- ¹ A 2015. november 19-én az Eötvös Loránd Tudományegyetemen *Válság és reformok a büntetőjogban – Balogh Jenő és a magyar büntetőjog megújítása a 19–20. század fordulóján* címmel megrendezett tudományos emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett változata.
- ² Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévay Miklós: *Kriminológia – Szakkriminológia*. (Budapest, Complex Kiadó, 2006, 46–52. p.)
- ³ Balogh Jenő: *Lombroso és a bűnügyi embertan jelen állása*. (Budapesti Szemle, 1906, 34. évf., 127. kötet, 357. sz., 321–332. p.)
- ⁴ Balogh Jenő: *A büntetőtörvényeink módosításához*. (Huszadik Század, 1900.) In: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): *Balogh Jenő emlékkötet*. (Budapest, MTA M. Kriminológiai Társaság, 1988, 219–220. p.)
- ⁵ Balogh, 1900, i. m., 129. p.
- ⁶ Balogh, 1900, i. m., 128–129. p.
- ⁷ Balogh, 1900, i. m., 128–129. p.
- ⁸ Balogh Jenő: *Fiatalkoriak és büntetőjog*. (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1909, 19. p.)
- ⁹ Földes Béla: *A társadalmi gazdaságtan II.* (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1907, 516. p.)
- ¹⁰ Földes Béla: *A bűnügy statisztikája*. (Budapest, Eggenberger-féle könyvkereskedés, 1889, 102–110. p.)
- ¹¹ Balogh, 1909, i. m., 43. p.
- ¹² Balogh, 1909, i. m., 44. p.
- ¹³ Balogh, 1909, i. m., 130–132. p.
- ¹⁴ Balogh, 1909, i. m., 217. p.
- ¹⁵ Balogh, 1909, i. m., 218. p.
- ¹⁶ Balogh, 1909, i. m., 223–226. p.
- ¹⁷ Balogh, 1909, i. m., 226. p.
- ¹⁸ Balogh, 1909, i. m., 164. p.
- ¹⁹ Balogh, 1909, i. m., 5. p.
- ²⁰ Balogh, 1909, i. m., 138–141. p.
- ²¹ Balogh, 1909, i. m., 45. p.
- ²² Balogh, 1909, i. m., 142. p.

- ²³ Balogh, 1909, i. m., 143. p.
- ²⁴ Balogh, 1909, i. m., 45–46. p.
- ²⁵ Lőrincz József: *Fiatalkoriak rács mögött*. (Kézirat, 2012, 3. p.)
- ²⁶ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. (Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1909, 84. p.)
- ²⁷ Angyal Pál: *Fiatalkoriak és büntetőnovella*. (Budapest, Wessely és Horváth Könyvnyomdája, 1911, 28. p.)
- ²⁸ A harmadik fejezet a mellékbüntetésekéről és az elkobzásról szól. A negyedik fejezet a Csemegi-kódex egyes büntetendő cselekményekre vonatkozó rendelkezéseit igyekszik kijavítani, de a módosítás nem terjed ki minden hiányossággal kapcsolatos kérdésre, csak a legsürgetőbb problémákat igyekszik megoldani. Eszerint rendelkezik a leánykereskedésről, a kerítés büntetéről és vétségéről (38–42. §), a lopás értékhatáráról (43. §), büntetettének büntetéséről (44. §) és a tulajdon elleni kihágásról (45. §).
- ²⁹ 1908:36. tc. 15. §.
- ³⁰ *Képviselőházi irományok*. XIV. kötet, 566. sz. (Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1907.) In: http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a110616.htm?v=onapmuta&a=pdfdata&i=KI-1906_14&pg=421&l=hun, Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22., 453–454. p.
- ³¹ 1908:36. tc. 16. §.
- ³² *Képviselőházi irományok*, 1906, i. m., 455. p.
- ³³ 1908:36. tc. 17–18. §.
- ³⁴ *Képviselőházi irományok*, 1906, i. m., 458. p.
- ³⁵ 1908:36. tc. 19–20. §.
- ³⁶ 1908:36. tc. 21–13. §.
- ³⁷ *Képviselőházi irományok*, 1906, i. m., 461–463. p.
- ³⁸ 1908:36. tc. 24–25. §.
- ³⁹ 1908:36. tc. 26–27. §.
- ⁴⁰ Balogh, 1909, i. m., 259–260. p.
- ⁴¹ Lőrincz, 2012, i. m., 32–33. p.
- ⁴² 1908:36. tc. 28. §.
- ⁴³ Lőrincz, 2012, i. m., 32. p.
- ⁴⁴ 1908:36. tc. 29–30. §.
- ⁴⁵ Balogh, 1909, i. m., 252–263. p.

